HOTĂRÂREA CURȚII (Camera a treia)

3 septembrie 2009 *

În cauzele conexate C-322/07 P, C-327/07 P și C-338/07 P,

având ca obiect trei recursuri formulate în temeiul articolului 56 din Statutul Curții de Justiție, introduse la 9, 11 și, respectiv, 16 iulie 2007,

Papierfabrik August Koehler AG, cu sediul în Oberkirch (Germania), reprezentată de I. Brinker și de S. Hirsbrunner, Rechtsanwälte, și de domnul J. Schwarze, profesor,

Bolloré SA, cu sediul în Ergue Gaberic (Franța), reprezentată de C. Momège și de P. Gassenbach, avocați, cu domiciliul ales în Luxemburg,

Distribuidora Vizcaína de Papeles SL, cu sediul în Derio (Spania), reprezentată de E. Pérez Medrano și de M. T. Díaz Utrilla, abogados,

recurente,

* Limbile de procedură: germana, franceza și spaniola.

cealaltă parte în proces fiind:

Comisia Comunităților Europene, reprezentată de domnii F. Castillo de la Torre și W. Mölls, în calitate de agenți, asistați de H.-J. Freund, Rechtsanwalt, și de N. Coutrelis, avocat, cu domiciliul ales în Luxemburg,

pârâtă în primă instanță,

CURTEA (Camera a treia),

compusă din domnul A. Rosas, președinte de cameră, domnii A. Ó Caoimh, J. Klučka (raportor), U. Lõhmus și doamna P. Lindh, judecători,

avocat general: domnul Y. Bot,
grefier: doamna R. Șereș, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 25 septembrie 2008,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 2 aprilie 2009,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Prin recursurile formulate, Papierfabrik August Koehler AG (denumită în continuare „Koehler") (C-322/07 P), Bolloré SA (denumită în continuare „Bolloré") (C-327/07 P) și Distribuidora Vizcaína de Papeles SL, (denumită în continuare „Divipa") (C-338/07 P) solicită anularea Hotărârii Tribunalului de Primă Instanță al Comunităților Europene din 26 aprilie 2007, Bolloré și alții/Comisia (T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 și T-136/02, Rec., p. II-947, denumită în continuare „hotărârea atacată"), prin care acesta a respins acțiunile introduse, printre altele, de Koehler, de Bolloré și de Divipa, având ca obiect anularea Deciziei 2004/337/CE a Comisiei din 20 decembrie 2001 privind o procedură de aplicare a articolului 81 din Tratatul CE și a articolului 53 din Acordul privind SEE (cazul COMP/E-1/36.212 – Hârtie autocopiativă) (JO 2004, L 115, p. 1, denumită în continuare „decizia în litigiu"). Prin această decizie, Comisia Comunităților Europene a aplicat o amendă de 33,07 milioane de euro întreprinderii Koehler, de 22,68 milioane de euro întreprinderii Bolloré și de 1,75 milioane de euro întreprinderii Divipa.

Istoricul cauzei

2 Situația de fapt din prezentul litigiu, astfel cum este expusă la punctele 1-13 din hotărârea atacată, poate fi rezumată după cum urmează.

3 În toamna anului 1996, grupul Sappi de producție a hârtiei (denumit în continuare „Sappi"), a cărui societate-mamă este Sappi Ltd, a furnizat Comisiei informații și documente care i-au dat acesteia motive să suspecteze că exista sau că existase o înțelegere ocultă privind stabilirea prețurilor în sectorul hârtiei autocopiative, în care Sappi era prezent în calitate de producător.

4 Pe baza elementelor comunicate de Sappi, Comisia a efectuat investigații la mai mulți producători de hârtie autocopiativă, în temeiul articolului 14 alineatele (2) și (3) din Regulamentul nr. 17 al Consiliului din 6 februarie 1962, Primul regulament de punere în aplicare a articolelor [81] și [82] din tratat (JO 1962, 13, p. 204, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 3). Astfel, investigațiile prevăzute la articolul 14 alineatul (3) din acest regulament au fost efectuate la 18 și la 19 februarie 1997, în incintele mai multor întreprinderi, printre care Papeteries Mougeot SA (denumită în continuare „Mougeot"), precum și la Sappi și la alte întreprinderi, printre care Koehler și Arjo Wiggins Appleton plc (denumită în continuare „AWA"), în perioada cuprinsă între lunile iulie și decembrie ale anului 1997.

5 În anul 1999, Comisia a adresat solicitări de informații, în conformitate cu articolul 11 din Regulamentul nr. 17, mai multor întreprinderi, printre care se numărau AWA, Mougeot, Divipa, Koehler și Copigraph SA (denumită în continuare „Copigraph"), aceasta din urmă fiind o filială a Bolloré. Prin aceste solicitări, întreprinderile au fost invitate să furnizeze informații referitoare la anunțurile de creșteri de prețuri, la volumele de vânzări, la clienții lor, la cifra de afaceri și la întâlnirile cu concurenții.

6 În răspunsul dat la aceste solicitări de informații, AWA, Copigraph și o altă întreprindere au recunoscut că au participat la reuniuni multilaterale în cadrul înțelegerii desfășurate între producătorii de hârtie autocopiativă. Aceste întreprinderi au furnizat Comisiei diferite documente și diverse informații în această privință.

7 Cu referire la Mougeot, aceasta a contactat Comisia la 14 aprilie 1999, declarând că era dispusă să coopereze în cadrul investigației realizate potrivit Comunicării Comisiei privind neaplicarea de amenzi sau reducerea cuantumului acestora în cauzele având ca obiect înțelegeri (JO 1996, C 207, p. 4, denumită în continuare „Comunicarea privind cooperarea"). Aceasta a recunoscut existența unei înțelegeri având ca obiect stabilirea prețurilor hârtiei autocopiative și a furnizat Comisiei informații asupra structurii cartelului, îndeosebi asupra diferitelor reuniuni la care au asistat reprezentanții săi.

8 La 26 iulie 2000, Comisia a inițiat procedura în cauzele în care a fost luată decizia în litigiu și a adoptat o comunicare privind obiecțiunile (denumită în continuare „comunicarea privind obiecțiunile") pe care a adresat-o către 17 întreprinderi, printre care se numărau Bolloré, în calitate de societate-mamă a Copigraph, precum și AWA, Divipa, Mougeot, Koehler și Sappi.

9 Cu excepția a trei întreprinderi, toate întreprinderile destinatare ale comunicării privind obiecțiunile au depus observații scrise ca răspuns la obiecțiunile invocate de Comisie.

10 Audierea s-a desfășurat pe 8, precum și pe 9 martie 2001, iar Comisia a adoptat decizia în litigiu la 20 decembrie 2001.

11 La articolul 1 primul paragraf din această decizie, Comisia constată că 11 întreprinderi au încălcat articolul 81 alineatul (1) CE și articolul 53 alineatul (1) din Acordul privind SEE din 2 mai 1992 (JO 1994, L 1, p. 3, Ediție specială, 11/vol. 53, p. 4) prin participarea la un ansamblu de acorduri și de practici concertate în sectorul hârtiei autocopiative.

12 La articolul 1 al doilea paragraf din aceeași decizie, Comisia constată printre altele că AWA, Bolloré, Koehler, Sappi și alte trei întreprinderi au participat la încălcare din luna ianuarie 1992 până în luna septembrie 1995, Divipa din luna martie 1992 până în luna ianuarie 1995 și Mougeot din luna mai 1992 până în luna septembrie 1995.

13 La articolul 2 din decizia în litigiu se impune întreprinderilor menționate la articolul 1 din aceeași decizie să înceteze încălcarea la care se referă acest din urmă articol, dacă nu au făcut-o deja, și să se abțină, în cadrul activităților legate de hârtia autocopiativă, de la orice acord sau de la orice practică concertată care ar putea avea obiect sau efect identic ori similar cu cel al încălcării.

14 Potrivit articolului 3 primul paragraf din decizia menționată, sunt aplicate, printre altele, următoarele amenzi întreprinderilor în cauză:

— AWA: 184,27 milioane de euro;

— Bolloré: 22,68 milioane de euro;

— Divipa: 1,75 milioane de euro;

— Mougeot: 3,64 milioane de euro;

— Koehler: 33,07 milioane de euro și

— Sappi Ltd: 0 euro.

Procedura în fața Tribunalului și hotărârea atacată

15 Prin cererile introductive separate depuse la grefa Tribunalului în cursul lunii aprilie 2002, Bolloré, AWA, Koehler, Divipa și alte cinci întreprinderi au introdus acțiuni împotriva deciziei în litigiu.

16 Prin hotărârea atacată, Tribunalul a respins acțiunile introduse, printre altele, de Bolloré, de Koehler și de Divipa.

Concluziile părților și procedura în fața Curții

17 Koehler solicită Curții:

— în principal, anularea hotărârii atacate, precum și a deciziei în litigiu;

— în subsidiar, reducerea cuantumului amenzii care i-a fost aplicată;

— de asemenea în subsidiar, trimiterea cauzei spre rejudecare Tribunalului pentru ca acesta să se pronunțe conform aspectelor de drept soluționate de Curte și, în orice caz,

— obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată aferente procedurii atât în fața Tribunalului, cât și în fața Curții.

18 Bolloré solicită Curții:

— anularea hotărârii atacate;

— pronunțarea unei hotărâri definitive și anularea deciziei în litigiu sau, în orice caz, reducerea amenzii care i-a fost aplicată;

— în cazul în care Curtea nu s-ar pronunța în prezenta cauză, soluționarea odată cu fondul a cererii privind cheltuielile de judecată și trimiterea cauzei spre rejudecare Tribunalului în vederea reexaminării acesteia în conformitate cu hotărârea Curții și

— obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată aferente procedurii atât în fața Tribunalului, cât și în fața Curții.

19 Divipa solicită Curții:

— anularea în tot sau în parte a hotărârii atacate și pronunțarea expresă asupra fondului sau trimiterea cauzei spre rejudecare Tribunalului;

— anularea sau reducerea amenzii care i-a fost aplicată și

— obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată aferente procedurii atât în fața Tribunalului, cât și în fața Curții.

20 Comisia pune concluzii în sensul respingerii recursurilor și al condamnării reclamantelor la plata cheltuielilor de judecată.

21 Prin Ordonanța președintelui Curții din 24 iunie 2008, cauzele C-322/07 P, C-327/07 P și C-338/07 P au fost conexate pentru buna desfășurare a procedurii orale și în vederea pronunțării hotărârii.

Cu privire la recursuri

22 Pentru claritate, anumite motive invocate de reclamante sunt examinate separat, iar altele grupate.

Cu privire la primul motiv invocat de Bolloré, întemeiat pe o încălcare a dreptului la apărare din cauza unei lipse de concordanță între comunicarea privind obiecțiunile și decizia în litigiu

23 În primă instanță, Bolloré susținea că, prin faptul că nu i-a oferit posibilitatea de a lua poziție, în cursul procedurii administrative, cu privire la obiecțiunea întemeiată pe

implicarea sa personală și autonomă în înțelegere, Comisia i-a încălcat dreptul la apărare.

24 După ce, la punctele 66-68 din decizia atacată, a amintit jurisprudența referitoare la respectarea dreptului la apărare și la cuprinsul comunicării privind obiecțiunile, Tribunalul a statuat, la punctul 79 din aceeași hotărâre, că prin comunicarea privind obiecțiunile care i-a fost adresată, Bolloré nu a putut lua cunoștință de obiecțiunea întemeiată pe implicarea sa directă în încălcare, nici chiar de faptele reținute de Comisie în decizia în litigiu în susținerea acestei obiecțiuni, astfel încât, după cum rezultă din răspunsul la această comunicare, Bolloré nu a putut să își asigure în mod util apărarea, în cursul procedurii administrative, cu privire la această obiecțiune și cu privire la aceste fapte.

25 La punctele 80 și 81 din hotărârea atacată, Tribunalul a adăugat cele ce urmează:

„80 Cu toate acestea, trebuie subliniat că, deși decizia [în litigiu] conține noi susțineri în fapt sau în drept cu privire la care întreprinderile în cauză nu au fost audiate, viciul constatat nu va determina anularea [acestei] decizii sub acest aspect decât în măsura în care susținerile respective nu pot fi dovedite în mod temeinic pe baza altor elemente reținute în decizie și cu privire la care întreprinderile în cauză au avut ocazia să își susțină punctul de vedere. Pe de altă parte, încălcarea dreptului la apărare al Bolloré nu ar fi de natură să afecteze validitatea deciziei în ceea ce o privește decât dacă decizia [menționată] ar fi întemeiată numai pe implicarea directă a Bolloré în încălcare. În acest caz, într-adevăr, întrucât nu poate fi reținută noua obiecțiune întemeiată în cuprinsul deciziei [în litigiu] pe o implicare directă a Bolloré în activitățile cartelului, acesteia nu i s-ar putea imputa răspunderea pentru încălcare.

81 În schimb, dacă în cadrul examinării pe fond […] s-ar dovedi că în mod întemeiat Comisia a considerat că Bolloré era responsabilă pentru participarea filialei sale Copigraph la înțelegere, nelegalitatea săvârșită de Comisie nu ar fi suficientă pentru a justifica anularea deciziei [în litigiu] deoarece aceasta nu ar fi putut avea o

influență determinantă asupra dispozitivului reținut de Comisie […]. Într-adevăr, potrivit unei jurisprudențe consacrate, în măsura în care anumite motive ale unei decizii sunt, prin ele însele, de natură să o justifice în mod temeinic, viciile care ar putea afecta alte motive ale actului nu au niciun efect asupra dispozitivului acestuia […]."

Argumentele părților

26 În recursul formulat, Bolloré contestă punctele 79-81 din hotărârea atacată, împărțind motivul invocat în două aspecte.

27 În ceea ce privește primul aspect, Tribunalul ar fi încălcat principiul fundamental al respectării dreptului la apărare, refuzând să sancționeze cu anularea deciziei în litigiu constatarea potrivit căreia comunicarea privind obiecțiunile era incompletă. Bolloré se întemeiază, printre altele, pe mai multe hotărâri ale Curții și ale Tribunalului din domeniul practicilor anticoncurențiale (Hotărârea Curții din 31 martie 1993, Ahlström Osakeyhtiö și alții/Comisia, 89/85, 104/85, 114/85, 116/85, 117/85 și 125/85-129/85, Rec., p. I-1307, Hotărârea Curții din 16 martie 2000, Compagnie maritime belge transports și alții/Comisia, C-395/96 P și C-396/96 P, Rec., p. I-1365, Hotărârea Curții din 2 octombrie 2003, ARBED/Comisia, C-176/99 P, Rec., p. I-10687, precum și Hotărârea Tribunalului din 23 februarie 1994, CB și Europay/Comisia, T-39/92 și T-40/92, Rec., p. II-49), precum și din domeniul dreptului concentrărilor (Hotărârea Tribunalului din 22 octombrie 2002, Schneider Electric/Comisia, T-310/01, Rec., p. II-4071).

28 Comisia răspunde că, în ceea ce privește Bolloré, temeiul deciziei în litigiu astfel cum a fost validat de Tribunal este numai răspunderea acesteia pentru acțiunile filialei sale. Bolloré ar fi putut să spere o anulare a deciziei menționate numai dacă nu ar fi fost în măsură să înțeleagă, din comunicarea privind obiecțiunile, că intenția Comisiei era să îi impute acțiunile filialei sale.

29 Comisia adaugă că jurisprudența invocată de Bolloré este fie lipsită de relevanță (Hotărârea Curții Ahlström Osakeyhtiö și alții/Comisia, citată anterior, precum și Hotărârea Tribunalului CB și Europay/Comisia, citată anterior), fie ilustrează temeinicia modului în care Tribunalul a procedat în hotărârea atacată (Hotărârile Curții citate anterior Compagnie maritime belge transports și alții/Comisia, precum și ARBED/Comisia).

30 În ceea ce privește al doilea aspect al primului motiv, Bolloré susține că Tribunalul a încălcat principiul fundamental al respectării dreptului la apărare atunci când a considerat că viciul constatat nu afectase dispozitivul deciziei în litigiu. În opinia Bolloré, jurisprudența pe care s-a întemeiat Tribunalul este inoperantă. Pe de o parte, o primă serie de hotărâri evocată la punctul 80 din hotărârea atacată ar privi o ipoteză diferită de cea din prezentul litigiu, în măsura în care acesta îl privește. În aceste hotărâri, imprecizia constatată în comunicarea privind obiecțiunile nu ar fi privit determinarea și identificarea precisă a răspunderilor, ci numai comportamentele imputate. Pe de altă parte, a doua serie de hotărâri menționată de asemenea la punctul 80 ar avea și mai mică legătură cu dezbaterile, deoarece aceste hotărâri privesc controlul concentrărilor, precum și domeniul ajutoarelor de stat și, prin urmare, o apreciere pe fond a compatibilității unei operațiuni în cadrul unui control *ex ante*, în timp ce prezenta cauză ar privi un control *a posteriori* al legalității procedurii.

31 Bolloré contestă de asemenea „abordarea finalistă" privind dreptul la apărare care, în opinia sa, a fost reținută de Tribunal. În drept, abordarea potrivit căreia nulitatea unei decizii în cazul nerespectării unei norme de procedură nu ar fi pronunțată decât dacă această încălcare a adus efectiv atingere intereselor părții respective nu ar fi valabilă pentru toate cazurile de încălcare a procedurii și, mai ales, o asemenea abordare nu s-ar aplica în prezenta cauză. În realitate, deoarece Bolloré nu a fost informată cu privire la obiecțiunile care o vizau personal, drepturile sale ar fi fost afectate în mod efectiv și practic.

32 Comisia arată că distincția pe care Bolloré o face între controlul *ex ante* și controlul *a posteriori* este confuză. Jurisprudența din materia controlului concentrărilor și a ajutoarelor de stat ar demonstra mai degrabă că o încălcare a normelor de procedură nu poate vicia automat o decizie. Tribunalul s-ar fi limitat la a aplica în mod foarte clasic jurisprudența comunitară în materie.

33 În ceea ce privește problema dacă încălcarea dreptului la apărare a avut vreun efect asupra dispozitivului deciziei în litigiu și, astfel, asupra cuantumului amenzii aplicate întreprinderii Bolloré, Comisia susține că acest argument este inadmisibil în măsura în care reia un argument deja utilizat în fața Tribunalului și, în orice caz, este neîntemeiat, în măsura în care acestei societăți i s-au imputat acțiunile filialei sale, și anume Copigraph, o asemenea imputare nefiind în discuție.

Aprecierea Curții

34 Jurisprudența este constantă în sensul că respectarea dreptului la apărare în orice procedură susceptibilă să conducă la aplicarea unor sancțiuni, în special a unor amenzi sau penalități cu titlu cominatoriu, constituie un principiu fundamental al dreptului comunitar, care trebuie respectat chiar dacă este vorba despre o procedură care are caracter administrativ (Hotărârea Curții din 13 februarie 1979, Hoffmann-Laroche/Comisia, 85/76, Rec., p. 461, punctul 9, și Hotărârea ARBED/Comisia, citată anterior, punctul 19).

35 În acest sens, Regulamentul nr. 17 prevede că este trimisă părților o comunicare privind obiecțiunile care trebuie să cuprindă, cu claritate, toate elementele esențiale pe care Comisia se întemeiază în acest stadiu al procedurii. O astfel de comunicare privind obiecțiunile constituie garanția procedurală că este aplicat principiul fundamental de drept comunitar care impune respectarea dreptului la apărare în orice procedură (a se vedea în acest sens Hotărârea din 7 iunie 1983, Musique Diffusion française și alții/Comisia, 100/80-103/80, Rec., p. 1825, punctul 10).

36 Acest principiu impune ca o comunicare privind obiecțiunile adresată de Comisie unei întreprinderi căreia intenționează să îi aplice o sancțiune pentru încălcarea normelor de concurență să conțină elementele esențiale reținute în privința sa, precum faptele reproșate, calificarea acestora și elementele de probă pe care se întemeiază Comisia, pentru ca respectiva întreprindere să fie în măsură să își valorifice în mod util argumentele în cadrul procedurii administrative inițiate împotriva sa (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 iulie 1970, ACF Chemiefarma/Comisia, 41/69, Rec., p. 661, punctul 26, Hotărârea din 3 iulie 1991, AKZO/Comisia, C-62/86, Rec. p. I-3359,

punctul 29, precum și Hotărârea Ahlström Osakeyhtiö și alții/Comisia, citată anterior, punctul 135, și Hotărârea ARBED/Comisia, citată anterior, punctul 20).

37 În acest sens, un asemenea principiu exclude posibilitatea de a considera licită o decizie prin care Comisia impune unei întreprinderi o amendă în materie de concurență fără să îi fi comunicat în prealabil obiecțiunile reținute împotriva sa.

38 Având în vedere importanța pe care o are, comunicarea privind obiecțiunile trebuie să precizeze fără echivoc persoana juridică căreia i se vor putea aplica amenzi și să îi fie adresată acesteia din urmă (a se vedea Hotărârile citate anterior Compagnie maritime belge transports și alții/Comisia, punctele 143 și 146, precum și ARBED/Comisia, punctul 21).

39 Este de asemenea important ca o comunicare privind obiecțiunile să indice în ce calitate i se reproșează unei întreprinderi faptele reținute.

40 Or, în speță, astfel cum a arătat Tribunalul la punctele 72 și 77 din hotărârea atacată, în comunicarea privind obiecțiunile, Comisia înțelegea să îi impute întreprinderii Bolloré încălcarea în temeiul răspunderii acesteia, în calitate de societate-mamă care deținea în întregime Copigraph la momentul încălcării, pentru participarea întreprinderii Copigraph la înțelegere. Bolloré nu putea să prevadă, potrivit comunicării privind obiecțiunile, că, în decizia în litigiu, Comisia înțelegea să îi impute încălcarea și în temeiul implicării personale și directe în activitățile înțelegerii.

41 Așadar, în mod corect Tribunalul a considerat, la punctul 79 din hotărârea atacată, că Bolloré nu avusese posibilitatea ca, prin comunicarea privind obiecțiunile, să ia cunoștință de obiecțiunea întemeiată pe o asemenea implicare și nici de faptele reținute de Comisie în decizia în litigiu în susținerea acestei obiecțiuni, astfel încât această întreprindere nu a putut să își asigure apărarea, în cursul procedurii administrative, cu privire la această obiecțiune și cu privire la aceste fapte.

42 Cu toate acestea, la punctele 80 și 81 din hotărârea atacată, Tribunalul a considerat că viciul constatat nu determină anularea deciziei în litigiu decât în măsura în care susținerile Comisiei nu pot fi dovedite în mod temeinic pe baza altor elemente reținute în această decizie și cu privire la care întreprinderile în cauză au avut ocazia să își susțină punctul de vedere. Acesta a adăugat că, dacă în cadrul examinării pe fond s-ar dovedi că în mod întemeiat Comisia a considerat că Bolloré era responsabilă pentru participarea filialei sale Copigraph la înțelegere, nelegalitatea săvârșită de Comisie nu ar fi suficientă pentru a justifica anularea deciziei menționate deoarece aceasta nu ar fi putut avea o influență determinantă asupra dispozitivului acesteia.

43 Aceste considerații au determinat Tribunalul, după examinarea pe fond, să rețină, la punctul 150 din hotărârea atacată, răspunderea întreprinderii Bolloré pentru comportamentul ilicit al filialei sale, independent de implicarea directă a societății-mamă, și să confirme, potrivit aceleiași hotărâri, decizia în litigiu în măsura în care prin aceasta Bolloré este sancționat cu plata amenzii aplicate de Comisie, deși a fost încălcat un aspect esențial al dreptului la apărare al acestei societăți.

44 Or, faptul că în decizia în litigiu s-a reținut răspunderea întreprinderii Bolloré pentru implicarea sa în calitate de societate-mamă a Copigraph, în plus față sa implicarea personală a acestei societăți-mamă, nu elimină posibilitatea ca decizia menționată să fie întemeiată pe comportamente pentru care Bolloré nu a fost în măsură să își asigure apărarea.

45 Tribunalul a comis, așadar, o eroare de drept prin faptul că nu a tras nicio consecință juridică din decizia sa potrivit căreia dreptul la apărare al Bolloré nu a fost respectat. Prin urmare, trebuie declarat întemeiat primul motiv invocat de aceasta din urmă în susținerea recursului.

46 Întrucât acest motiv este întemeiat, se impune anularea hotărârii atacate în ceea ce privește Bolloré, fără a fi necesară examinarea celorlalte motive invocate de aceasta.

47 Conform articolului 61 primul paragraf din Statutul Curții de Justiție, în cazul în care recursul este întemeiat și Curtea anulează decizia Tribunalului, aceasta poate să soluționeze ea însăși în mod definitiv litigiul, atunci când acesta este în stare de judecată. Această situație se regăsește în speță.

48 Din cuprinsul punctelor 34-46 din prezenta hotărâre rezultă că recursul este întemeiat și că decizia în litigiu trebuie anulată în măsura în care se referă la Bolloré.

Cu privire la primul motiv invocat de Divipa, referitor la participarea acesteia la încălcare

49 Divipa contestă faptul că a participat la reuniunile din 5 martie 1992 și din 19 octombrie 1994 privind piața spaniolă, precum și faptul că a participat la înțelegerea privind piața europeană. Divipa împarte motivul referitor la aceste participări în trei aspecte care trebuie analizate succesiv.

Cu privire la primul aspect al primului motiv invocat de Divipa, referitor la participarea acesteia la reuniunea din 5 martie 1992

50 Divipa susține, printre altele, că Tribunalul a denaturat conținutul notei din 9 martie 1992 întocmite de angajatul întreprinderii Sappi, prin faptul că nici nu a ținut seama și nici nu a menționat în hotărârea atacată o parte a acestei note în care ar fi indicat că Sappi a luat cunoștință de prețurile practicate de Divipa prin intermediul clienților săi, iar nu direct. În opinia Divipa, nu este logic ca o întreprindere despre care se pretinde că a participat la o reuniune din cadrul înțelegerii, în care s-a discutat problema prețurilor, să nu indice chiar ea prețurile pe care le practică direct în cursul acestei reuniuni. Participarea întreprinderii Divipa la reuniunea din 5 martie 1992 nu ar fi, așadar, dovedită.

51 Comisia răspunde că orice document trebuie examinat împreună cu celelalte elemente de la dosar. În condițiile în care Comisia și Tribunalul au obligația de a efectua o examinare de ansamblu, argumentul potrivit căruia un anumit document nu ar dovedi un fapt determinat ar fi ineficient dacă există alte acte în dosar de natură să facă o astfel de probă. Divipa nu ar pune la îndoială valoarea probatorie a declarațiilor date de AWA și de Sappi și nici interpretarea dată de Tribunal acestora. În orice caz, Comisia subliniază în special că, în nota menționată, angajatul întreprinderii Sappi afirmă numai că Divipa nu își crescuse prețurile și că avea cunoștință de acest lucru pentru că un client îi trimisese o listă de prețuri. Ar fi normal ca o întreprindere care nu respectă prețurile convenite în cadrul unei înțelegeri să nu îi informeze pe ceilalți participanți, însă aceasta nu ar însemna că nu ia parte la înțelegerea respectivă. Pe de altă parte, ar fi logic ca întreprinderile care participă la o înțelegere să urmărească desfășurarea acesteia și să le critice pe cele care nu respectă ceea ce a fost decis de comun acord.

52 În această privință, trebuie amintit, Curtea nu este competentă să se pronunțe asupra situației de fapt și nici, în principiu, să examineze probele pe care Tribunalul le-a reținut în susținerea acesteia. Într-adevăr, din moment ce aceste probe au fost obținute în mod legal și au fost respectate principiile generale de drept, precum și normele de procedură aplicabile în materie de sarcină a probei și de administrare a probelor, numai Tribunalul are competența de a aprecia valoarea care trebuie să fie atribuită elementelor care i-au fost prezentate. Prin urmare, această apreciere nu constituie, cu excepția cazului denaturării acestor elemente, o problemă de drept supusă ca atare controlului Curții (a se vedea, printre altele, Hotărârea din 6 aprilie 2006, General Motors/Comisia, C-551/03 P, Rec., p. I-3173, punctul 52, Hotărârea din 22 mai 2008, Evonik Degussa/Comisia, C-266/06 P, punctul 73, precum și Hotărârea din 18 decembrie 2008, Coop de France bétail et viande și alții/Comisia, C-101/07 P și C-110/07 P, Rep., p. I-10193, punctul 59).

53 O denaturare a faptelor și a probelor prezentate Tribunalului trebuie să reiasă în mod evident din înscrisurile de la dosar, fără a fi necesară o nouă apreciere a acestor elemente (a se vedea, printre altele, Hotărârile citate anterior General Motors/Comisia, punctul 54, Evonik Degussa/Comisia, punctul 74, precum și Coop de France bétail et viande și alții/Comisia, punctul 60).

54 Or, trebuie arătat că Tribunalul a reținut că Divipa a participat la reuniunea din 5 martie 1992, după ce, la punctele 162-164, 171, 192, 194 și 197 din hotărârea atacată, a constatat cele ce urmează:

„162 În primul rând, Sappi a admis că a participat la reuniunile cartelului cu privire la piața spaniolă începând cu luna februarie 1992 și a furnizat diferite informații în această privință. În răspunsul din 18 mai 1999 adresat Comisiei […], Sappi se referă la diferite reuniuni coluzive cu privire la piața spaniolă, care s-ar fi desfășurat la 17 și la 27 februarie 1992, la 30 septembrie și la 19 octombrie 1993, precum și la 3 mai și la 29 iunie 1994. În ceea ce privește perioada 1993-1995, un angajat al Sappi a declarat […] că a asistat la șase sau la șapte reuniuni cu alți furnizori desfășurate la Barcelona [Spania]. Aceste reuniuni aveau loc de aproximativ patru sau de cinci ori pe an. Acesta își amintea că a asistat la aceste reuniuni pentru prima dată la 19 octombrie 1993 și pentru ultima dată în anul 1995. În opinia sa, scopul acestor reuniuni era de a stabili prețurile pe piața spaniolă. Reuniunile durau aproximativ două ore și, în principiu, se încheiau printr-o decizie de creștere a prețurilor cu un anumit procent. Participanții erau Copigraph, […], Koehler […] și Divipa. Extrasele declarațiilor întreprinderii Sappi care figurau în aceste documente diferite făceau parte din documentele anexate la [comunicarea privind obiecțiunile], astfel încât toate reclamantele au avut acces la acestea. De asemenea, Comisia le-a prezentat Tribunalului.

163 În al doilea rând, AWA a recunoscut că a participat la reuniuni multilaterale în cadrul înțelegerii între producătorii de hârtie autocopiativă și a transmis Comisiei o listă de reuniuni între concurenți care au avut loc între anii 1992 și 1998. Documentul nr. 7828, care este extras dintr-un răspuns din 30 aprilie 1999 adresat de AWA Comisiei, conține o afirmație generală a întreprinderii AWA privind organizarea mai multor reuniuni, în special la Lisabona [Portugalia] și la Barcelona, între anii 1992 și 1994, la care își amintește că au asistat reprezentanții […] Divipa sau reprezentanții unora dintre […] întreprinderi […].

164 Ulterior, în răspunsul la [comunicarea privind obiecțiunile], AWA a furnizat o listă de reuniuni «nepotrivite» între concurenți, la stabilirea existenței cărora AWA susține că a contribuit. Această listă include, numai în privința pieței spaniole, reuniunile din 17 februarie și din 5 martie 1992, din 30 septembrie 1993, din 3 mai, din 29 iunie și din 19 octombrie 1994. Această listă […] nu indică întreprinderile prezente la aceste reuniuni. Nici Divipa […] și nicio altă reclamantă

nu au considerat această listă drept un document incriminator la care nu ar fi avut acces sau nu au făcut cerere pentru a avea acces la acesta.

[…]

171 Nota din 9 martie 1992 […], întocmită de agentul spaniol al întreprinderii Sappi și adresată Sappi Europe, deși nu se prezintă sub forma unei dări de seamă a reuniunii, este foarte precisă cu privire la comportamentul întreprinderilor menționate, printre care și Divipa. Este vorba despre o creștere de prețuri de 10 pesetas spaniole (ESP), care constituia obiectivul stabilit de distribuitori și care nu a fost atins în întregime. Autorul acestei note afirmă că Divipa nu și-a majorat deloc prețurile. În opinia sa, este evident că Sappi Europe nu poate să crească prețurile dacă alți furnizori nu procedează în același mod. […]

[…]

192 […] [P]otrivit declarațiilor întreprinderii AWA amintite la punctul 163 de mai sus, Divipa a participat la reuniunile care s-au desfășurat cu privire la piața spaniolă între anii 1992 și 1994 sau, cel puțin, la unele dintre acestea. […]

[…]

194 Împrejurarea, invocată de Divipa în răspunsul din 18 mai 1999, că Sappi nu menționează desfășurarea unei reuniuni la 19 octombrie 1994 cu privire la piața spaniolă se explică prin faptul că Sappi nu a asistat la această reuniune, după cum

atestă lista de participanți la reuniunea respectivă, întocmită de Mougeot. În orice caz, această împrejurare nu poate înlătura seria de indicii concordante care atestă desfășurarea reuniunii și participarea întreprinderii Divipa la aceasta.

[…]

197 În privința participării întreprinderii Divipa la înțelegere începând cu luna martie 1992, aceasta reiese mai întâi din declarațiile date de AWA, amintite la punctele 163 și 192 de mai sus. Pe de altă parte, acestea sunt confirmate de menționarea lor de către Divipa în cadrul notei din 9 martie 1992 amintită la punctul 171 de mai sus. […]"

55 Din lectura punctelor menționate din hotărârea atacată, rezultă că la baza constatărilor Tribunalului stau mai multe fapte și indicii, și anume, printre altele, declarațiile date de AWA, precum și nota din 9 martie 1992 întocmită de agentul întreprinderii Sappi, iar din examinarea documentelor nu rezultă că Tribunalul a făcut constatări inexacte din punct de vedere material.

56 Nu poate constitui o asemenea inexactitate nici faptul că Tribunalul a omis să precizeze că datele referitoare la prețurile practicate de Divipa, furnizate cu ocazia reuniunii menționate, nu proveneau din informațiile date de această întreprindere, ci din cele date de clienții acesteia. Astfel cum a arătat avocatul general la punctul 165 din concluzii, această omisiune nu este de natură să demonstreze că ar fi fost comisă de Tribunal o eroare de lectură în legătură cu participarea întreprinderii Divipa la reuniunea din 5 martie 1992.

57 Prin urmare, primul aspect al primului motiv invocat de Divipa în susținerea recursului trebuie declarat neîntemeiat.

Cu privire la al doilea aspect al primului motiv invocat de Divipa, referitor la participarea acesteia la reuniunea din 19 octombrie 1994

58 Divipa susține că declarațiile date de Mougeot, utilizate de Tribunal pentru a justifica pretinsa participare a acesteia la reuniunea din 19 octombrie 1994, sunt ulterioare faptelor și au fost efectuate pentru a putea invoca comunicarea privind cooperarea. Or, din jurisprudență ar reieși că declarația unei întreprinderi cercetate pentru participarea la o înțelegere, a cărei exactitate este contestată de multe alte întreprinderi care fac de asemenea obiectul unor cercetări pentru o asemenea participare, nu poate fi considerată o dovadă suficientă a existenței unei încălcări săvârșite de acestea din urmă dacă nu este susținută și de alte probe.

59 Tribunalul ar fi denaturat elementele de probă întemeindu-se în principal pe jurisprudența sa pentru a critica Divipa pentru participarea la reuniunea menționată, ceea ce ar constitui o încălcare vădită a principiului procedurii echitabile și o greșeală flagrantă în ceea ce privește calificarea faptelor.

60 Comisia răspunde că AWA a menționat de asemenea Divipa printre participanții la înțelegere în 1994, ca răspuns la o solicitare de informații. În condițiile în care Divipa nu consideră că Tribunalul a comis o eroare la aprecierea acestui răspuns, partea motivului referitoare la reuniunea din 19 octombrie 1994 ar fi inoperantă. În orice caz, nu s-ar reproșa Tribunalului că a interpretat în mod greșit declarațiile date de Mougeot. În plus, acesta din urmă ar fi ținut seama de împrejurarea că declarațiile în discuție sunt ulterioare faptelor în cauză în prezentul litigiu.

61 În această privință, nu rezultă nici că a fost săvârșită de Tribunal o denaturare a faptelor în ceea ce privește participarea întreprinderii Divipa la reuniunea din 19 octombrie 1994.

62 Într-adevăr, precum în examinarea pe care a efectuat-o cu privire la reuniunea din 5 martie 1992, Tribunalul a reținut participarea întreprinderii Divipa după ce a efectuat constatări în baza unei serii de mai multe indicii.

63 Acesta a luat în considerare, astfel cum se indică la punctele 163, 164 și 192 din hotărârea atacată, declarațiile date de AWA, care, în final, nu sunt criticate de Divipa. În plus, acesta a constatat cele ce urmează la punctele 165 și 166 din hotărârea atacată:

„165 […] [Î]n declarațiile sale din 14 aprilie 1999 […], Mougeot, care a recunoscut, de asemenea, că a participat la reuniunile multilaterale în cadrul înțelegerii între producători de hârtie autocopiativă, enumeră mai multe reuniuni, indicând pentru fiecare obiectul acesteia, conținutul și persoanele care au participat. Între aceste reuniuni figurează, în privința pieței spaniole, cea din 19 octombrie 1994, la care Copigraph, […], Divipa, […], Koehler, AWA și Mougeot aveau câte un reprezentant, conform afirmațiilor acesteia din urmă. […]

166 Desigur, declarațiile întreprinderii Mougeot sunt ulterioare faptelor și au fost date în scopul aplicării comunicării privind cooperarea. Cu toate acestea, nu se poate considera că sunt lipsite de valoare probatorie. Într-adevăr, declarațiile care sunt contrare interesului celui care le dă trebuie, în principiu, să fie considerate elemente de probă care prezintă o încredere deosebită […]”

64 Tribunalul a apreciat în mod suveran situația de fapt în ansamblu, ținând seama de valoarea probatorie a diferitelor indicii care se aflau la dispoziția sa, pe care Curtea nu este competentă să le controleze, și nu rezultă că această apreciere este întemeiată pe o lectură vădit greșită a documentelor probatorii.

65 Prin urmare, al doilea aspect al primului motiv invocat de Divipa în susținerea recursului trebuie declarat neîntemeiat.

Cu privire la al treilea aspect al primului motiv invocat de Divipa, referitor la participarea acesteia la înțelegerea privind piața europeană

66 Divipa susține că Tribunalul a denaturat și a omis anumite elemente de probă. Aceasta subliniază că nu are calitatea de producător de hârtie autocopiativă, că efectua vânzări numai pe piața națională, că era singura întreprindere neproducătoare căreia i se reproșează pretinsa participare la anumite reuniuni privind piața națională și că nu aparține niciunei rețele de distribuție, în Spania, a marilor producători europeni ai hârtiei menționate. Niciun document nu ar demonstra că, în cadrul reuniunilor la care se presupune că a participat, s-a făcut referire la existența unui plan de coluziune mai largă.

67 Comisia răspunde în primul rând că nu avea obligația de a demonstra că Divipa cunoștea existența unei înțelegeri mai largi, ci numai că aceasta „ar fi trebuit să știe acest lucru". În al doilea rând, această societate nu ar preciza punctele din argumentația Tribunalului în care ar fi fost săvârșită de acesta o denaturare a faptelor. În al treilea rând, faptul că Divipa nu este prezentă decât pe piața națională nu ar exclude ipoteza potrivit căreia aceasta „ar fi trebuit să știe" că exista o înțelegere mai largă. În al patrulea rând, în condițiile în care existau indicii care demonstrau că societatea menționată putea fi informată cu privire la dimensiunea europeană a înțelegerii, Tribunalul nu ar fi putut să le ignore. În ultimul rând, nota redactată de Mougeot în urma reuniunii din 19 octombrie 1994 indică faptul că, în cursul acesteia, au fost evocate „volumele AEMCP [Asociația Producătorilor Europeni de Hârtie Autocopiativă] anunțate pentru Spania", ceea ce ar demonstra că participanții la reuniune erau conștienți de dimensiunea europeană a înțelegerii.

68 Astfel cum a fost deja amintit la punctul 52 din prezenta hotărâre, Curtea nu este competentă să se pronunțe asupra situației de fapt și nici, în principiu, să examineze probele pe care Tribunalul le-a reținut în susținerea acesteia, cu excepția cazului în care este vorba despre denaturarea acestor elemente.

69 Curtea nu este, așadar, competentă pentru a examina al treilea aspect al primului motiv invocat de Divipa în măsura în care aceasta nu urmărește să demonstreze denaturarea faptelor săvârșită de Tribunal, ci să dovedească faptul că, în mod greșit, acesta nu a luat în considerare anumite fapte pentru a concluziona că această întreprindere nu a participat la înțelegerea privind piața europeană.

70 Prin urmare, aspectul menționat trebuie îndepărtat ca inadmisibil.

71 Din considerațiile de mai sus rezultă că primul motiv invocat de Divipa, referitor la participarea sa la încălcare, trebuie respins.

Cu privire la al doilea motiv invocat de Divipa, referitor la susținerea potrivit căreia Tribunalul s-a întemeiat pe simple indicii

Argumentele părților

72 Divipa invocă articolul 6 paragraful 2 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 (denumită în continuare „CEDO”), precum și o încălcare a principiului prezumției de nevinovăție. Aceasta indică faptul că nu există nicio probă directă de natură să susțină participarea sa la reuniunile din 5 martie 1992 și din 19 octombrie 1994, și nici participarea sa la înțelegerea la nivel european. Tribunalul nu ar fi respectat două condiții fundamentale în această privință. Astfel, pe de o parte, legătura de cauzalitate dintre indiciile și faptele care constituie încălcarea nu ar fi motivate suficient și, pe de altă parte, în cazul în care îndoielile persistă, acestea ar trebui examinate și, dacă nu pot fi elucidate, aceste îndoieli ar trebui să profite persoanei în cauză.

73 Comisia susține, printre altele, că al doilea motiv invocat de Divipa în susținerea recursului este vădit inadmisibil, în condițiile în care nu sunt precizate punctele criticate din hotărârea atacată și nici indiciile, prezumțiile sau faptele în discuție.

Aprecierea Curții

74 Susținând că în mod greșit Tribunalul nu a luat în considerare observațiile prezentate de Divipa, susținute de înscrisurile acesteia din urmă, pentru a explica importanța pe care a acordat-o indiciilor pe care s-a întemeiat, societatea menționată solicită în realitate Curții să realizeze o nouă examinare a aprecierii Tribunalului în ceea ce privește faptele, indiciile și alte elemente care i-au fost prezentate.

75 Or, astfel cum a fost amintit la punctul 52 din prezenta hotărâre, Curtea nu este competentă să efectueze o asemenea examinare, aprecierea faptelor fiind numai de competența Tribunalului, cu excepția cazului în care este vorba despre o denaturare.

76 Prin urmare, al doilea motiv invocat de Divipa în susținerea recursului este inadmisibil.

Cu privire la al doilea motiv invocat de Koehler, referitor la durata încălcării

Argumentele părților

— Argumentele prezentate de Koehler

77 Koehler susține că Tribunalul a efectuat o examinare insuficientă a probelor și că le-ar fi denaturat. Tribunalul ar fi ajuns la concluzii eronate în ceea ce privește durata participării acestei întreprinderi la încălcare. Koehler împarte motivul invocat în două aspecte care cuprind mai multe argumente.

78 Cu privire la primul aspect al motivului menționat, referitor la pretinsele reuniuni ale înțelegerii în cadrul AEMCP înainte de luna septembrie sau octombrie 1993, Comisia s-ar fi întemeiat pe trei categorii de probe, și anume declarațiile date de Mougeot, mărturia angajatului întreprinderii Sappi și probe care atestă organizarea de reuniuni naționale sau regionale ale acestei înțelegeri.

79 Or, Koehler indică mai întâi că scrisoarea întocmită de Mougeot și datată 14 aprilie 1999 nu conține nicio mărturisire privind reuniunile cartelului în ceea ce privește perioada anterioară lunii octombrie 1993. Tribunalul ar declara, de altfel, la punctul 279 din hotărârea atacată, că nu s-a dovedit că au fost încheiate acorduri coluzive privind prețurile începând cu luna ianuarie 1992, așadar înainte de luna octombrie 1993. Raționamentele Tribunalului în legătură cu pretinse acorduri privind prețurile încheiate în cadrul reuniunilor oficiale ale AEMCP înainte de luna octombrie 1993 ar fi insuficiente și ar cuprinde contradicții între motive, care constituie o eroare de drept. Tribunalul nu ar fi respectat nici prezumția de nevinovăție încercând să deducă din declarațiile date de Mougeot mărturisirea unei încălcări în ceea ce privește perioada anterioară lunii octombrie 1993.

80 Koehler susține în continuare că, în ceea ce privește angajatul întreprinderii Sappi, mărturia acestuia nu precizează perioada în care au avut loc reuniunile din cadrul înțelegerii. Tribunalul nu ar putea să considere că, întrucât nu furnizează „nicio informație în sens contrar", acest angajat a vrut să confirme implicit că încălcarea începuse înainte de luna septembrie 1993. Astfel, Tribunalul ar fi denaturat conținutul mărturiei angajatului respectiv. Acest lucru ar contraveni dreptului la un proces echitabil, înscris la articolul 6 din CEDO, precum și la articolul 47 al doilea paragraf din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene proclamată la Nisa la 7 decembrie 2000 (JO C 364, p. 1).

81 În sfârșit, Koehler consideră că nu se poate acorda încredere declarațiilor unei persoane care a participat la încălcare și ulterior colaborează ca martor decât dacă acestea sunt confirmate de alte probe. Or, în prezentul litigiu, nu ar exista nicio probă de natură să confirme asemenea declarații.

82 Cu privire la al doilea aspect al celui de al doilea motiv invocat de Koehler, referitor la participarea acesteia din urmă la reuniuni naționale sau regionale în cadrul înțelegerii înainte de luna octombrie 1993, Tribunalul ar fi denaturat elementele de probă despre care ar trebui să dovedească această participare.

83 În ceea ce privește reuniunea din 17 februarie 1992 referitoare la piața spaniolă, Tribunalul nu ar avea motive să concluzioneze că Koehler a participat la această reuniune, în măsura în care angajatul întreprinderii Sappi, în nota din 17 februarie 1992, nu menționează decât o reuniune a „părților interesate", fără a le numi. Tribunalul nu ar explica în mod precis motivele pentru care se presupune că Koehler a participat la acord.

84 În ceea ce privește reuniunea din 5 martie 1992 referitoare la piața spaniolă, Tribunalul s-ar fi întemeiat în special pe observațiile prezentate de AWA ca răspuns la comunicarea privind obiecțiunile ce i-a fost adresată pentru a concluziona că Koehler a participat la această reuniune. Or, aceste observații nu ar fi fost comunicate acesteia din urmă, Tribunalul aducând astfel atingere dreptului la apărare al întreprinderii.

85 În ceea ce privește reuniunile referitoare la piața franceză, care au avut loc în primăvara anilor 1992 și 1993, nu ar exista nicio probă că un angajat al întreprinderii Koehler s-a deplasat la Paris pentru a participa la o reuniune din cadrul înțelegerii în primăvara anului 1993. Raționamentele Tribunalului în această privință ar fi atât de vagi, încât nu ar putea să respecte obligația de motivare. În orice caz, Tribunalul nu ar constata în niciun mod că Koehler a participat în primăvara anului 1992 la o reuniune referitoare la piața franceză.

86 În ceea ce privește reuniunea din 16 iulie 1992 referitoare la piața spaniolă, nu ar fi dovedită participarea întreprinderii Koehler la aceasta, contrar a ceea ce a decis Tribunalul, în condițiile în care, printre altele, AWA nu a recunoscut în mod expres că a participat la reuniunea respectivă.

— Răspunsul Comisiei

87 Comisia consideră că Koehler nu invocă o denaturare a elementelor de probă, ci încearcă să repună în discuție aprecierea faptelor efectuată de Tribunal. Motivul ar fi, așadar, inadmisibil.

88 În ceea ce privește primul aspect al motivului, referitor la reuniunile din cadrul înțelegerii în cadrul AEMCP înainte de luna octombrie 1993, problema dacă scrisoarea întocmită de Mougeot are un cuprins clar sau ambiguu ar fi o problemă de interpretare și de apreciere a probelor, care este numai de competența Tribunalului. Acesta din urmă nu ar fi afirmat că Mougeot a recunoscut săvârșirea unei încălcări în ceea ce privește perioada anterioară datei de 1 octombrie 1993.

89 Pe de altă parte, hotărârea atacată nu ar fi afectată de nicio contradicție și nici de vreo insuficiență a motivelor. La punctul 279 din aceasta, Tribunalul nu ar fi afirmat că „nu s-a dovedit" că acordurile coluzive privind prețurile au fost încheiate începând cu luna ianuarie 1992 în cadrul reuniunilor AEMCP, ci ar fi explicat numai că declarațiile date de Sappi nu sunt suficiente, singure, pentru a determina momentul exact începând cu

care reuniunile menționate pot fi considerate reuniuni din cadrul înțelegerii. Punctul 308 din aceeași hotărâre s-ar întemeia pe un ansamblu de probe care, în mare parte, nu sunt contestate de Koehler, iar faptul că Tribunalul nu precizează care sunt reuniunile ce au servit drept cadru pentru acorduri coluzive privind prețurile la nivel european nu ar însemna că motivarea acestuia este insuficientă. În plus, în măsura în care această întreprindere a participat la un ansamblu de reuniuni ale AEMCP care au avut loc în cursul perioadei în discuție, ar fi nerelevant, în ceea ce o privește, să se știe precis în cursul căror reuniuni s-a manifestat caracterul coluziv al sistemului.

90 Potrivit Comisiei, Tribunalul a ținut seama în mod cu totul adecvat de prezumția de nevinovăție, în condițiile în care a examinat dacă se putea întemeia comportamentul imputat pe un sigur mijloc de probă sau dacă acest mijloc nu constituia decât un indiciu care trebuie completat și confirmat de altele.

91 În ceea ce privește declarațiile angajatului întreprinderii Sappi, Comisia contestă faptul că acestea au fost denaturate. Tribunalul ar constata, la punctul 270 din hotărârea atacată, că acest angajat nu dă nicio informație cu privire la epoca la care se referă amintirile sale și, dacă această instanță a concluzionat că amintirile respective privesc perioade anterioare și ulterioare lunii octombrie 1993, acest lucru ar fi rezultatul unei aprecieri a probelor care este de competența sa. Declarațiile date de Sappi ar fi, în plus, confirmate de alte probe, enumerate la punctele 261-307 din hotărârea menționată.

92 În ceea ce privește al doilea aspect al celui de al doilea motiv invocat de Koehler, referitor la reuniunile naționale sau regionale din cadrul înțelegerii înainte de luna octombrie 1993, Comisia consideră mai întâi că argumentația acestei întreprinderi ar fi caducă dacă argumentele invocate de aceasta din urmă în legătură cu reuniunile AEMCP ar fi respinse de Curte. Constatările în această privință ar fi suficiente pentru a imputa întreprinderilor în cauză încălcarea în ceea ce privește perioada în discuție. În continuare, în condițiile în care Koehler nu contestă constatările Tribunalului în legătură cu participarea sa la alte reuniuni din cadrul înțelegerii, și anume cele din 14 ianuarie 1993 privind piețele britanică și irlandeză, precum și cea din 30 septembrie 1993 privind piața spaniolă, participarea acestei întreprinderi la înțelegerea respectivă

începând cu luna ianuarie 1993 ar fi dovedită. În sfârșit, argumentația prezentată de Koehler ar fi inadmisibilă și, în orice caz, ar fi neîntemeiată.

93 În ceea ce privește reuniunea din 17 februarie 1992, Comisia face trimitere la punctul 321 din hotărârea atacată pentru a nega orice denaturare a elementelor de probă și susține că acest punct respectă obligația de motivare în această privință.

94 În ceea ce privește reuniunea din 5 martie 1992, Comisia subliniază în special că Koehler nu a contestat punctul 284 din hotărârea atacată și adaugă că trimiterea, cuprinsă la acest punct, la declarațiile date de AWA nu a fost efectuată decât cu titlu complementar. Tribunalul nu ar fi recurs la acest răspuns decât în subsidiar. Comisia se întemeiază în această privință pe punctul 323 din aceeași hotărâre.

95 În ceea ce privește reuniunile care s-au desfășurat în primăvara anilor 1992 și 1993, Comisia susține printre altele că, la punctele 285-293 din hotărârea atacată, Tribunalul a stabilit că au avut loc reuniuni între concurenți în aceste perioade, precum și obiectul anticoncurențial al acestor reuniuni, fără ca acest lucru să fie contestat în cadrul recursului.

96 În ceea ce privește reuniunea din 16 iulie 1992, Comisia subliniază că, la punctul 332 din hotărârea atacată, Tribunalul s-a întemeiat pe declarațiile date de M. B. G. Tribunalul ar fi ținut seama numai cu titlu confirmativ de declarațiile date de AWA. Comisia face trimitere, în această privință, la punctele 333-335 din hotărârea menționată.

Aprecierea Curții

— Cu privire la reuniunile din cadrul înțelegerii, în contextul AEMCP, în perioada anterioară lunii septembrie sau lunii octombrie 1993

97 La punctele 261-280 din hotărârea atacată, Tribunalul a analizat motivele invocate de reclamantele în primă instanță, printre care se afla și Koehler, referitoare la participarea acestora la reuniunile AEMCP înainte de luna septembrie sau octombrie 1993.

98 Reiese din cuprinsul acestor puncte că Tribunalul a validat constatările pe care Comisia le efectuase pornind de la o serie de indicii constând în mai multe mărturii și declarații, printre care și nota întocmită de angajatul întreprinderii Sappi la 9 martie 1992, precum și declarațiile date de AWA și de Mougeot, aflate în dosar.

99 Procedând astfel, Tribunalul a apreciat în mod suveran valoarea probatorie a acestor indicii și a ajuns la anumite concluzii pe care Curtea nu este competentă să le controleze.

100 În consecință, primul aspect al celui de al doilea motiv invocat de Koehler trebuie declarat în parte neîntemeiat și în parte inadmisibil.

— Cu privire la reuniunile regionale din cadrul înțelegerii înainte de luna octombrie 1993

101 Pe de o parte, în ceea ce privește reuniunea din 17 februarie 1992, din cuprinsul punctului 321 din hotărârea atacată nu rezultă că Tribunalul a încălcat obligația de motivare care îi revine în temeiul articolului 36 și al articolului 53 primul paragraf din Statutul Curții de Justiție (a se vedea Hotărârea din 2 aprilie 2009, Bouygues și Bouygues Telecom/Comisia, C-431/07 P, Rep., p. I-2665, punctul 42). Astfel, la punctul menționat din hotărârea atacată se arată că, pentru a constata faptul că Koehler a participat la această reuniune, Comisia s-a întemeiat pe nota internă întocmită de Sappi, purtând aceeași dată, în care se vorbește despre o reuniune a „părților interesate", și că această informație, combinată cu cele cuprinse în aceeași notă referitoare la incertitudinile determinate de comportamentul avut de Koehler în special pe piața spaniolă, permitea Comisiei să constate că această întreprindere se număra printre „părțile interesate" care au asistat la reuniunea respectivă, în care trebuiau examinate problemele legate de nerespectarea de către aceasta din urmă, precum și de o altă întreprindere, a acordului la care erau părți, astfel cum rezultă din nota întocmită de angajatul întreprinderii Sappi la 9 martie 1992. Tribunalul explică, așadar, suficient de clar raționamentul urmat de Comisie pentru a deduce, din diferitele indicii pe care le avea la dispoziție, că Koehler a participat la reuniunea din 17 februarie 1992.

102 Pe de altă parte, de la același punct 321 nu rezultă nici că a fost săvârșită de către Tribunal vreo denaturare a faptelor. O asemenea denaturare nu reiese în mod evident, iar aprecierea faptelor, precum și a diferitelor indicii de care dispunea Comisia pentru a concluziona că Koehler participase la reuniunea din 17 februarie 1992 este numai de competența Tribunalului. Curtea nu este competentă pentru a examina o astfel de apreciere.

103 Prin urmare, trebuie respins argumentul invocat în această privință de Koehler ca fiind în parte neîntemeiat și în parte inadmisibil.

104 În ceea ce privește reuniunea din 5 martie 1992, trebuie arătat că, presupunând chiar că este fondat argumentul prezentat de Koehler întemeiat pe o încălcare a dreptului la apărare pentru motivul că, pentru a concluziona că această întreprindere a participat la reuniune, Tribunalul s-a bazat, la punctul 324 din hotărârea atacată, pe observațiile prezentate de AWA ca răspuns la o solicitare de informații a Comisiei, în condițiile în care Koehler nu a avut cunoștință de asemenea observații, numai acest argument nu

permite să se conteste faptul că Koehler a participat la încălcare în perioada cuprinsă între luna ianuarie 1992 și luna septembrie 1995, astfel cum se precizează la articolul 1 al doilea paragraf din decizia în litigiu. În această privință, este important să se amintească faptul că Koehler nu a fost în măsură să conteste că a participat la reuniunea din 17 februarie 1992, astfel cum rezultă din cuprinsul punctelor 101 și 102 din prezenta hotărâre.

105 Prin urmare, argumentul invocat de Koehler în această privință trebuie respins ca inoperant.

106 În ceea ce privește reuniunile care s-au desfășurat în primăvara anilor 1992 și 1993 cu privire la piața franceză, precum și reuniunea din 16 iulie 1992, Tribunalul, la punctele 285-293 și, respectiv, 332-334 din hotărârea atacată, a amintit diferitele fapte și indicii pe care Comisia le-a utilizat pentru a dovedi participarea la reuniunile menționate ale întreprinderilor în cauză, printre care se număra și Koehler. Or, din faptul că amintește aceste aspecte nu reiese că Tribunalul a săvârșit vreo denaturare a faptelor.

107 Prin urmare, argumentul invocat de Koehler în această privință trebuie respins ca neîntemeiat și, în consecință, al doilea motiv al recursului acesteia din urmă nu poate fi admis.

Cu privire la primul motiv invocat de Koehler și la al treilea motiv invocat de Divipa, referitoare la stabilirea și la cuantumul amenzilor

108 Koehler și Divipa împart motivele referitoare la stabilirea și la cuantumul amenzilor în mai multe aspecte care trebuie analizate succesiv.

Cu privire la aspectul primului motiv invocat de Koehler referitor la principiul egalității de tratament

109 Cu titlu introductiv, trebuie arătat că Tribunalul a examinat, la punctele 473-478 din hotărârea atacată, dacă, în comparație cu modul în care a procedat cu alte întreprinderi în cauză, Comisia ținuse seama în mod greșit de cifra de afaceri a întreprinderii Koehler și, la punctele 502-522 din aceeași hotărâre, dacă clasarea pe categorii de către Comisie a întreprinderii Koehler și a celorlalte întreprinderi în cauză, în vederea stabilirii cuantumului amenzilor, respecta principiul egalității de tratament.

110 În recursul formulat, Koehler critică punctele 477, 478 și 496 din hotărârea atacată. Aceasta susține că tratamentul ce i s-a aplicat este diferit de cel rezervat întreprinderilor de dimensiuni mai mari și care aparțin unui grup. Aceasta subliniază în special faptul că este o întreprindere familială de dimensiune mijlocie și că este condusă chiar de proprietari. Koehler precizează că are un capital social de 43,2 milioane de euro și o cifră de afaceri de aproximativ 447 000 de euro în pe anul 2000. Aceasta citează cazurile întreprinderilor AWA, M-real Zanders GmbH și Mitsubishi HiTec Paper Bielefeld GmbH pentru a încerca să demonstreze diferența de tratament ce i s-a aplicat în ceea ce privește luarea în considerare a cifrei sale de afaceri.

111 Comisia răspunde, printre altele, că beneficiază de o largă putere de apreciere în ceea ce privește metoda de calcul al amenzilor. Ar rezulta de aici că Tribunalul nu a încălcat principiul egalității de tratament prin faptul că nu a indicat nicio eroare de drept în metoda aplicată cu ocazia clasării întreprinderilor în cinci categorii pe baza cifrei de afaceri întemeiate pe vânzarea produsului în Spațiul Economic European.

112 În această privință, într-adevăr, astfel cum rezultă dintr-o jurisprudență constantă, Comisia beneficiază de o largă putere de apreciere în ceea ce privește metoda de calcul al amenzilor. Această metodă, definită de Liniile directoare privind metoda de stabilire a amenzilor aplicate în temeiul articolului 15 alineatul (2) din Regulamentul nr. 17 și al articolului 65 alineatul (5) din Tratatul CECO (JO 1998, C 9, p. 3, Ediție specială, 08/vol. 3, p. 69), cuprinde diferite elemente de flexibilitate care permit Comisiei să își exercite puterea de apreciere în conformitate cu dispozițiile articolului 15 alineatul (2) din Regulamentul nr. 17 (a se vedea în acest sens Hotărârea din 29 iunie 2006, SGL

Carbon/Comisia, C-308/04 P, Rec., p. I-5977, punctele 46 și 47, precum și Hotărârea din 25 ianuarie 2007, Dalmine/Comisia, C-407/04 P, Rec., p. I-829, punctul 133).

113 În acest cadru, este de competența Curții să verifice dacă Tribunalul a apreciat în mod corect exercitarea de către Comisie a puterii de apreciere menționate (Hotărârile citate anterior SGL Carbon/Comisia, punctul 48, și Dalmine/Comisia, punctul 134).

114 Este important de adăugat că este permis să se țină seama, în vederea stabilirii amenzii, atât de cifra de afaceri globală a întreprinderii, care reprezintă o informație, chiar aproximativă și imperfectă, a dimensiunii acesteia și a puterii sale economice, cât și de partea din această cifră ce provine din vânzarea mărfurilor care fac obiectul încălcării și care este, așadar, de natură să dea o informație asupra amplorii acesteia. Rezultă de aici că nu trebuie atribuită nici uneia, nici celeilalte dintre aceste cifre de afaceri o importanță disproporționată față de celelalte elemente de apreciere și, în consecință, că stabilirea unei amenzi adecvate nu poate fi rezultatul unui simplu calcul bazat pe cifra de afaceri globală. Acesta este cazul în special atunci când mărfurile în cauză nu reprezintă decât un mic procent din această cifră (a se vedea Hotărârea Musique Diffusion française și alții/Comisia, citată anterior, punctul 121, Hotărârea din 9 noiembrie 1983, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin/Comisia, 322/81, Rec., p. 3461, punctul 111, precum și Hotărârea din 28 iunie 2005, Dansk Rørindustri și alții/Comisia, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02-C-208/02 P și C-213/02 P, Rec., p. I-5425, punctul 243).

115 Or, în speță, nu rezultă că Tribunalul a comis o eroare de drept respingând argumentul invocat de Koehler referitor la luarea în considerare a cifrei sale de afaceri globală.

116 De fapt, astfel cum tribunalul a constatat în mod corect la punctul 476 din hotărârea atacată, Comisia, în decizia în litigiu, a diferențiat întreprinderile în cauză în funcție de importanța relativă a acestora pe piața în discuție, luând drept bază pentru această

diferențiere cifra de afaceri realizată din vânzarea produsului în Spațiul Economic European. O asemenea metodă are rolul de a evita posibilitatea ca amenzile să fie stabilite în baza unui simplu calcul întemeiat pe cifra de afaceri globală a fiecărei întreprinderi și să conducă astfel la inegalități de tratament.

117 Prin urmare, Comisia nu și-a depășit puterea de apreciere, iar principiul egalității de tratament nu a fost încălcat de Tribunal.

118 În legătură cu argumentele invocate de Koehler împotriva punctelor 477 și 478 din hotărârea atacată, este suficient să se constate că este vorba despre critici îndreptate împotriva unor motive neesențiale ale acesteia și trebuie, așadar, respinse.

119 Astfel, potrivit unei jurisprudențe constante, Curtea respinge de la bun început asemenea critici, întrucât faptul că sunt criticate numai motive neesențiale nu poate să conducă la anularea hotărârii atacate (a se vedea în acest sens Ordonanța din 25 martie 1996, SPO și alții/Comisia, C-137/95 P, Rec., p. I-1611, punctul 47, Hotărârea din 16 septembrie 1997, Blackspur DIY și alții/Consiliul și Comisia, C-362/95 P, Rec., p. I-4775, punctul 23, precum și Hotărârea din 25 ianuarie 2007, Sumitomo Metal Industries și Nippon Steel/Comisia, C-403/04 P și C-405/04 P, Rep., p. I-729, punctul 106).

120 Prin urmare, primul aspect al primului motiv invocat de Koehler trebuie declarat neîntemeiat.

Cu privire la aspectul motivelor invocate de Koehler și de Divipa referitor la principiul proporționalității

121 Koehler susține în esență că, ținând seama de structura sa de întreprindere familială necotată la bursă, calculul de către Comisie al amenzii ce i-a fost aplicată este contrar principiului proporționalității.

122 Comisia răspunde, printre altele, că, potrivit practicii sale constante, a luat în considerare importanța relativă a fiecărei întreprinderi pe piața vizată de încălcare, apoi a majorat cuantumul inițial al amenzii astfel stabilit ținând seama atât de dimensiunile, cât și de resursele globale ale diferitelor întreprinderi, și că a examinat, așadar, problema dacă trebuia corectat cuantumul amenzii stabilit inițial, având în vedere efectul descurajator necesar al acesteia.

123 Divipa susține de asemenea că Tribunalul a încălcat principiul proporționalității în condițiile în care nu a luat în considerare situația sa economică și nici faptul că nu este producătoare de hârtie autocopiativă, spre deosebire de celelalte întreprinderi în cauză. Cifra de afaceri reală care trebuie luată în considerare pentru calculul amenzilor ar fi egală cu diferența dintre vânzările de hârtie autocopiativă transformată către clienții finali și cumpărările de hârtie autocopiativă de la producători.

124 Comisia răspunde că argumentul referitor la principiul proporționalității este inadmisibil, pentru motivul că nici situația economică a Divipa și nici ceea ce ar fi trebuit să fie luat în considerare pentru calculul amenzilor nu au fost deloc invocate de această întreprindere în fața Tribunalului. Nici argumentul care se raportează la calitatea întreprinderii nu ar fi admisibil, în condițiile în care Divipa nu contestă punctele relevante din hotărârea atacată. În orice caz, potrivit jurisprudenței, Comisia nu este obligată, atunci când stabilește cuantumul amenzii, să țină cont de situația economică a unei întreprinderi.

125 În această privință, trebuie amintit că, în cadrul recursului, controlul Curții are ca obiect, pe de o parte, să examineze în ce măsură Tribunalul a luat în considerare în mod corect din punct de vedere juridic toți factorii esențiali pentru aprecierea gravității unui anumit comportament în lumina articolului 81 CE, precum și a articolului 15 din Regulamentul nr. 17 și, pe de altă parte, să verifice dacă Tribunalul a răspuns suficient de temeinic tuturor motivelor invocate de recurentă, care urmăresc anularea sau reducerea amenzii (a se vedea, printre altele, Hotărârea din 17 decembrie 1998, Baustahlgewebe/Comisia, C-185/95 P, Rec., p. I-8417, punctul 128, Hotărârea din 29 aprilie 2004, British Sugar/Comisia, C-359/01 P, Rec., p. I-4933, punctul 47, precum și Hotărârea Dansk Rørindustri și alții/Comisia, citată anterior, punctul 244).

126 Or, rezultă că, în cauzele cu soluționarea cărora era sesizat, Tribunalul a luat în considerare în mod corect toți factorii esențiali pentru a aprecia gravitatea comportamentului avut de Koehler, precum și de Divipa, și că a răspuns corespunzător cerințelor legale argumentelor acestei întreprinderi.

127 Referitor la Koehler, în condițiile în care stabilirea unei amenzi nu poate fi rezultatul unui simplu calcul întemeiat pe cifra de afaceri globală, astfel cum a fost amintit la punctul 114 din prezenta hotărâre, Tribunalul a constatat în mod corect, la punctul 494 din hotărârea atacată, că o comparare a procentajului reprezentat de amenzile aplicate de Comisie în raport cu cifra de afaceri globală a întreprinderilor în cauză nu era suficientă pentru a dovedi caracterul disproporționat al amenzii aplicate întreprinderii menționate. Nu rezultă nici că Tribunalul nu a luat în considerare diferențele structurale și financiare existente între Koehler și celelalte întreprinderi sancționate, astfel cum a arătat avocatul general la punctul 277 din concluzii.

128 Referitor la Divipa, Tribunalul a luat în considerare în mod temeinic participarea acestei întreprinderi la diferitele înțelegeri și nu a putut fi demonstrată nicio încălcare a principiului proporționalității în această privință. Trebuie adăugat că argumentul acestei întreprinderi, întemeiat pe neluarea în considerare a capacităților sale financiare, nu este admisibil, în măsura în care este invocat pentru prima dată în fața Curții (a se vedea în acest sens Hotărârea din 21 septembrie 2006, JCB Service/Comisia, C-167/04 P, Rec., p. I-8935, punctul 114 și jurisprudența citată).

129 Prin urmare, aspectele motivelor invocate de Koehler și de Divipa referitoare la principiul proporționalității trebuie declarate neîntemeiate, precum și, în ceea ce privește Divipa, de asemenea inadmisibile în parte.

130 Divipa susține în plus că, referitor la calificarea încălcării, Tribunalul a încălcat de asemenea principiul proporționalității, în condițiile în care, pe de o parte, această întreprindere nu a participat la o înțelegere europeană, ceea ce ar implica faptul că încălcarea nu poate fi calificată drept foarte gravă, și că, pe de altă parte, nu a participat la toate reuniunile privind piața spaniolă, întrucât a participat la încălcare mai puțin de un an.

131 Cu privire la acest aspect, Comisia răspunde că argumentul respectiv nu este întemeiat, în măsura în care o înțelegere, inclusiv în cazul în care nu are decât o dimensiune națională, este considerată în general foarte gravă și că, pentru un asemenea tip de încălcare, cuantumul inițial al amenzii este chiar mai degrabă moderat. În plus, durata încălcării nu ar avea nicio legătură cu gravitatea acesteia.

132 Astfel, este important să se sublinieze că Tribunalul a confirmat criteriile adoptate de Comisie pentru calculul cuantumului amenzilor și nu rezultă că acesta a comis vreo eroare de drept în această privință, întrucât Comisia și-a exercitat puterea de apreciere conform liniilor directoare menționate la punctul 112 din prezenta hotărâre și astfel cum aceasta este definită la același punct 112.

133 Prin urmare, aspectul celui de al treilea motiv invocat de Divipa, referitor la calificarea încălcării, trebuie declarat neîntemeiat.

Cu privire la aspectul celui de al treilea motiv invocat de Divipa, referitor la obligația de motivare

134 Divipa susține că, la punctul 629 din hotărârea atacată, Tribunalul a încălcat obligația de motivare pronunțându-se după cum urmează:

„[…] [S]implul fapt că este posibil [ca Divipa] să nu fi avut un comportament deplin conform acordurilor convenite, dacă acesta ar fi dovedit, nu ar fi suficient să oblige Comisia să îi acorde circumstanțe atenuante. Într-adevăr, [Divipa] ar putea, prin intermediul politicii sale mai mult sau mai puțin independente pe piață, chiar numai să încerce să utilizeze înțelegerea în favoarea sa […]”.

135 În opinia Divipa, aceste două fraze de la punctul 629 nu constituie o motivare suficientă. Deși a prezentat probe în susținerea cererii de a i se aplica circumstanțe atenuante, Tribunalul nu ar demonstra existența unui avantaj pe care l-ar fi obținut, care să îi permită să respingă o asemenea cerere.

136 Comisia răspunde, printre altele, că argumentul este inoperant, întrucât frazele criticate la punctul 629 din hotărârea atacată nu fac decât să repete elementele pe care s-a întemeiat Tribunalul. În plus, simplul fapt că Divipa a adoptat, dacă a fost cazul, un comportament care nu este deplin conform acordurilor încheiate în cadrul înțelegerii nu ar fi suficient pentru a obliga Comisia să îi acorde circumstanțe atenuante. Tribunalul s-ar fi limitat la a reproduce, la punctul contestat, o motivare utilizată în numeroase rânduri de instanțele comunitare.

137 În această privință, astfel cum a arătat avocatul general la punctele 287 și 288 din concluzii, frazele de la punctul 629 din hotărârea atacată care sunt criticate de Divipa nu constituie decât un motiv neesențial, iar aceasta din urmă nu contestă celelalte motive pe care s-a întemeiat Tribunalul pentru a justifica neaplicarea circumstanțelor atenuante în favoarea acestei întreprinderi.

138 Prin urmare, aspectul celui de al treilea motiv invocat de Divipa, referitor la obligația de motivare, trebuie declarat neîntemeiat.

139 Din considerațiile de mai sus rezultă că motivele invocate de Koehler și de Divipa referitoare la stabilirea și la cuantumul amenzilor trebuie respinse.

Cu privire la al patrulea motiv invocat de Divipa, întemeiat pe o încălcare a dreptului la un proces echitabil, având în vedere durata procedurii în fața Tribunalului

Argumentele părților

140 Divipa susține că dreptul ca o procedură de constatare a unei încălcări să fie efectuată într-un termen rezonabil se aplică în materia concurenței atât în ceea ce privește procedurile administrative, cât și cele judiciare. Acest drept ar fi fost încălcat în condițiile în care durata procedurii în fața Tribunalului a fost de cinci ani între introducerea acțiunii, la 18 aprilie 2002, și pronunțarea hotărârii atacate, la 26 aprilie 2007.

141 Potrivit răspunsului Comisiei, caracterul rezonabil al termenului trebuie apreciat în funcție de circumstanțele proprii fiecărei cauze și în special de importanța litigiului, de complexitatea cauzei, precum și de comportamentul reclamantului și de cel al autorităților competente.

142 În ceea ce privește procedura în fața Tribunalului, aceasta subliniază că zece întreprinderi au contestat decizia în litigiu, utilizând patru limbi de procedură, că au fost negate numeroase fapte și că a trebuit să fie apreciată forța probantă a declarațiilor și a documentelor referitoare la reclamantele în primă instanță pentru a dovedi

realitatea acestora, că motivele invocate de acestea din urmă prezentau similitudini, dar și diferențe, că priveau aspecte de fond și de procedură, precum și cuantumul amenzii. Așadar, durata îndelungată a procedurii nu ar fi excesivă. În orice caz, Comisia consideră că o neregularitate de procedură precum cea care este reproșată, chiar presupunând că ar fi dovedită, nu ar putea conduce la anularea hotărârii atacate în întregime.

Aprecierea Curții

143 Trebuie amintit că principiul general al dreptului comunitar conform căruia orice persoană are dreptul la un proces echitabil, inspirat din articolul 6 alineatul 1 din CEDO, și în special dreptul la un proces într-un termen rezonabil este aplicabil în cadrul unei acțiuni în justiție împotriva unei decizii a Comisiei ce aplică amenzi unei întreprinderi pentru încălcarea dreptului concurenței (Hotărârea Baustahlgewebe/Comisia, citată anterior, punctele 20 și 21, Hotărârea din 15 octombrie 2002, Limburgse Vinyl Maatschappij și alții/Comisia, C-238/99, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P-C-252/99 P și C-254/99 P, Rec., p. I-8375, punctul 179, Hotărârea din 2 octombrie 2003, Thyssen Stahl/Comisia, C-194/99 P, Rec., p. I-10821, punctul 154, precum și Hotărârea Sumitomo Metal Industries și Nippon Steel/Comisia, citată anterior, punctul 115).

144 Caracterul rezonabil al termenului trebuie apreciat în funcție de circumstanțele proprii fiecărei cauze și în special de importanța litigiului pentru persoana interesată, de complexitatea cauzei, precum și de comportamentul reclamantului și de cel al autorităților competente (Hotărârile citate anterior Baustahlgewebe/Comisia, punctul 29, Thyssen Stahl/Comisia, punctul 155, precum și Sumitomo Metal Industries și Nippon Steel/Comisia, punctul 116).

145 Curtea a precizat, în această privință, că lista acestor criterii nu este exhaustivă și că aprecierea caracterului rezonabil al termenului nu necesită o examinare sistematică a împrejurărilor cauzei în raport cu fiecare criteriu atunci când durata procedurii apare ca fiind justificată în raport cu unul dintre acestea. Astfel, complexitatea cauzei poate fi reținută pentru a justifica un termen care este, la prima vedere, prea lung (Hotărârile

citate anterior Limburgse Vinyl Maatschappij și alții/Comisia, punctul 188, Thyssen Stahl/Comisia, punctul 156, precum și Sumitomo Metal Industries și Nippon Steel/Comisia, punctul 117).

146 În speță, procedura în fața Tribunalului a durat cinci ani, începând de la depunerea de către nouă întreprinderi, între 11 și 18 aprilie 2002, a cererilor introductive și până la 16 aprilie 2007, data pronunțării hotărârii atacate.

147 O asemenea durată a procedurii trebuie examinată în raport cu împrejurările din cauză. Astfel cum a arătat avocatul general la punctele 145-148 din concluzii, această durată poate fi justificată având în vedere complexitatea cauzei și faptul că, în special, cvasitotalitatea faptelor pe care era întemeiată decizia în litigiu a fost contestată în primă instanță și a trebuit verificată. În plus, nouă întreprinderi au introdus acțiuni împotriva deciziei în litigiu, în patru limbi de procedură diferite, iar un stat membru, și anume Regatul Belgiei, a formulat o cerere de intervenție în cauză. În urma reunirii acestor acțiuni, hotărârea atacată a fost pronunțată pentru cele nouă cauze.

148 Pentru aceste împrejurări a fost necesară o examinare în paralel a celor nouă acțiuni, iar durata procedurii poate fi explicată cu ușurință de cercetarea judecătorească aprofundată efectuată de Tribunal în dosar și de constrângerile lingvistice impuse de normele de procedură aplicabile la Tribunal.

149 În lumina elementelor de mai sus, trebuie să se constate că procedura în fața Tribunalului nu a depășit cerințele respectării unui termen rezonabil.

150 Din cuprinsul punctelor 49-149 din prezenta hotărâre rezultă că niciunul dintre motivele invocate de Koehler și de Divipa în susținerea recursurilor nu pot fi admise și că, prin urmare, acestea trebuie respinse.

Cu privire la cheltuielile de judecată

151 Potrivit articolului 122 primul paragraf din Regulamentul de procedură, atunci când recursul este fondat, iar Curtea soluționează ea însăși în mod definitiv litigiul, aceasta se pronunță asupra cheltuielilor de judecată. Potrivit articolului 69 alineatul (2) din Regulamentul de procedură, aplicabil procedurii de recurs în temeiul articolului 118 din același regulament, partea care cade în pretenții este obligată, la cerere, la plata cheltuielilor de judecată.

152 Comisia a căzut în pretenții în ceea ce privește recursul introdus de Bolloré, care a solicitat obligarea acestei instituții la plata cheltuielilor de judecată. Prin urmare, se impune obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată efectuate de această întreprindere atât la Tribunal, cât și în recurs.

153 Întrucât Koehler și Divipa au căzut în pretenții, iar Comisia a solicitat obligarea acestora la plata cheltuielilor de judecată, se impune obligarea acestora la plata cheltuielilor de judecată efectuate în prezenta procedură și aferente acțiunilor pe care le-au formulat.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera a treia) declară și hotărăște:

1) **Anulează Hotărârea Tribunalului de Primă Instanță al Comunităților Europene din 26 aprilie 2007, Bolloré și alții/Comisia (T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 și T-136/02) în măsura în care privește Bolloré SA.**

2) **Anulează Decizia 2004/337/CE a Comisiei din 20 decembrie 2001 privind o procedură de aplicare a articolului 81 din Tratatul CE și a articolului 53 din Acordul privind SEE (cazul COMP/E-1/36.212 – Hârtie autocopiativă) în măsura în care privește Bolloré SA.**

3) **Respinge recursurile introduse de Papierfabrik August Koehler AG și de Distribuidora Vizcaína de Papeles SL.**

4) **Obligă Comisia Comunităților Europene la plata cheltuielilor de judecată aferente atât procedurii în primă instanță, cât și recursului în cauza C-327/07 P.**

5) **Obligă Papierfabrik August Koehler AG și Distribuidora Vizcaína de Papeles SL la plata cheltuielilor de judecată efectuate în cauza C-322/07 P și, respectiv, în cauza C-338/07 P.**

Semnături